

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна школа відіграє визначальну роль у забезпеченні становлення творчої, інтелектуально розвиненої особистості, здатної брати участь у комунікації в усіх сферах суспільного життя. Головним мірилом якості освіти стає компетентність особистості.

Відповідно до Законів України “Про освіту” і “Про загальну середню освіту”, одним із головних завдань сучасної освіти є формування комунікативної компетентності на основі засвоювання системи знань про природу, людину, суспільство, оволодіння засобами пізнавальної та практичної діяльності. При цьому особливо акцентується на вивченні предметів гуманітарного циклу з пріоритетною спрямованістю їх на актуалізацію міжособистісних відносин, оволодіння міжкультурною комунікацією. Ця проблема особливо значуща у зв’язку з приєднанням України до Болонської декларації, котра передбачає формування єдиного освітнього простору на європейській території.

Розвиткові компетентностей присвячено праці відомих українських і зарубіжних науковців: Н. М. Бібік, С. П. Бондар, Н. Н. Волкової, Л. Б. Волошко, І. Г. Єрмакова, І. О. Зимньої, І. А. Зязюна, В. О. Калініна, Н. В. Кузьміної, О. В. Овчарук, Ю. В. Пестеревої, В. А. Петрук, О. І. Пометун, Дж. Равена, О. Я. Савченко, С. О. Сисоєвої, С. П. Тищенко, С. Е. Трубачевої, А. В. Хуторського та ін.

У наукових працях з педагогіки і психології помітно посилилась увага дослідників до спілкування як важливого компонента загальної культури та однієї з умов самореалізації особи в стосунках з оточуючими людьми (Р. А. Арцишевський, О. С. Березюк, В. М. Бехтерев, А. С. Гелен, О. Я. Гойхман, М. Коул, К. М. Левітан, О. О. Леонтєв, Б. Ф. Ломов, А. С. Макаренко, В. С. Мерлін, В. М. Оржеховська, В. О. Сухомлинський, Т. М. Титаренко). Вагомий внесок в обґрунтування проблеми спілкування зробили Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Л. О. Гранюк, А. О. Деркач, А. Б. Добрович, Л. В. Кондрашова, А. В. Петровський, В. А. Семиченко, які досліджували культуру міжособистісних відносин і засоби гуманізації навчального спілкування. Збільшується кількість праць, присвячених формуванню комунікативної культури (І. Д. Бех, В. М. Галузинський, Л. М. Калашникова, Л. М. Мітіна, Ю. І. Пассов, І. І. Тимченко).

Аспекти мовленнєвої діяльності в спілкуванні розглянуто в працях А. О. Вербицького, В. М. Дружиніна, А. М. Ксенофонтової, В. М. Куніциної, С. О. Нікітчиної, Г. І. Щукіної та ін. Вивченням напрямів взаємозв’язку спілкування і лінгвістики займаються О. Я. Гойхман, І. О. Зимня, Є. В. Ключев, М. В. Колтунова, Т. М. Надєїна, О. М. Шахнарович та ін.

Інноваційні педагогічні технології в організації навчання досліджували В. І. Бондар, С. П. Бондар, О. О. Гаврилюк, В. В. Гузєєв, Р. С. Гуревич, В. Д. Лобашов, С. О. Нікітчина, О. О. Остапенко, І. П. Підласий, В. Г. Редько, О. Я. Савченко, Г. С. Сазоненко, Д. В. Чернилевський та ін.

Розвиткові комунікативної компетентності в шкільному навчанні присвячено дослідження Ю. М. Ємельянова, Р. І. Осадчук, Л. А. Петровської, С. В. Петрушина, Л. Д. Столяренко, С. Е. Трубачевої, О. В. Тютті та ін.

Незважаючи на значний інтерес учених до проблем комунікації та компетентності, наукові основи комунікативної компетентності поки що опрацьовані недостатньо. Теоретико-експериментального обґрунтування потребує питання використання у педагогічному процесі можливостей предметів гуманітарного циклу як засобів оволодіння учнями старших класів комунікативною компетентністю.

Актуальність порушеної проблеми обумовлена:

основними завданнями теорії та практики шкільної освіти України у сфері формування комунікативної компетентності;

демократизацією і гуманізацією освітньої системи, що передбачає особистісно орієнтоване навчання, серед компонентів якого є розвинуті форми спілкування;

приєднанням України до Болонської декларації, яка сприяє соціокультурному діалогові в умовах інтенсивної міжнародної комунікації;

пріоритетною спрямованістю предметів гуманітарного циклу на актуалізацію міжособистісних відносин, оволодіння засобами комунікації;

суперечностями між завданням сучасної шкільної освіти щодо формування комунікативної компетентності й традиційними пояснювально-ілюстративними технологіями навчання.

Актуальність проблеми та її недостатній рівень опрацювання обумовили вибір теми дослідження **“Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу”**.

Теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку ефективності запропонованих предметних педагогічних технологій здійснено на основі двох гуманітарних предметів – курсу “Людина і суспільство”, оскільки лише в ньому відведено навчальний час на вивчення проблеми спілкування, і англійської мови як засобу підготовки учнів до іншомовного спілкування в умовах становлення планетарного комунікативного простору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до наукового дослідження науково-методичного центру світоглядної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки з теми “Оновлення змісту суспільно-гуманітарної освіти старшокласників в умовах переходу до 12-річного навчання” (номер державної реєстрації 0107U000737).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Волинського державного університету імені Лесі Українки (протокол № 10 від 27 травня 2004 року) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 10 від 20 грудня 2005 року).

Мета дослідження полягала в розробленні нових педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників засобами предметів гуманітарного циклу і з'ясуванні умов їх реалізації у шкільному навчанні.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі **завдання**:

1. На основі аналізу філософської, педагогічної, психологічної і філологічної літератури розкрити суть, структуру та функції комунікативної компетентності особистості.

2. Теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність нових педагогічних технологій формування комунікативної компетентності учнів старших класів середньої загальноосвітньої школи в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу.

3. Визначити критерії, показники і рівні сформованості комунікативної компетентності старшокласників.

4. Виявити і охарактеризувати умови ефективного застосування розроблених нових педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників.

5. Визначити шляхи використання потенціалу гуманітарних предметів у формуванні комунікативної компетентності старшокласників.

6. Розробити методичні рекомендації для учнів і вчителів щодо реалізації запропонованих педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу.

Об'єкт дослідження – процес формування комунікативної компетентності старшокласників у середній загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників засобами предметів гуманітарного циклу (англійської мови і курсу “Людина і суспільство”).

Гіпотеза дослідження полягала в тому, що нові педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників засобами предметів гуманітарного циклу в середній загальноосвітній школі сприятимуть підвищенню ефективності навчання за умов:

особистісно діяльнісного підходу до організації навчання з гуманітарних предметів;

реалізації суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії та забезпечення активної участі школярів у ній;

інтеграції навчально-виховного потенціалу предметів гуманітарного циклу та урахування індивідуальних і типологічно-вікових особливостей учнів старших класів;

реалізації комунікативної функції світогляду учнів, що є своєрідною основою спілкування.

Методологічну основу дослідження становили наукові положення філософії, педагогіки, соціології, лінгвістики та психології про спілкування як визначальну умову формування і розвитку особистості; про системний, діяльнісний та компетентнісний підходи до формування особистості, взаємозв'язок діяльності й спілкування, гуманне ставлення до особистості як об'єкта-суб'єкта навчання і виховання.

Теоретичною основою дослідження були фундаментальні праці філософів, педагогів і психологів, які досліджували закономірності розвитку особистості

(О. Г. Асмолов, Ю. К. Бабанський, І. Д. Бех, Л. І. Божович, О. О. Леонт'єв, В. І. Лозова та ін.), культуру мови і роль спілкування та педагогічної взаємодії (Б. Г. Анан'єв, Р. А. Арцишевський, О. С. Березюк, В. А. Кан-Калік, Б. Ф. Ломов, В. М. М'ясищев, А. В. Петровський, Ю. О. Сорокін, Є. Ф. Тарасов, О. М. Шахнарович та ін.), лінгвістичні й психолінгвістичні особливості процесу комунікації (Ф. С. Бацевич, А. А. Брудний, О. Я. Гойхман, І. О. Зимня, Т. М. Надєїна, Т. В. Рябова та ін.).

Методи дослідження. Досягненню мети і розв'язанню поставлених завдань сприяло використання комплексу методів дослідження, а саме: *теоретичних* (аналіз, синтез, порівняння, систематизація теоретичних і дослідних даних, узагальнення філософської, психологічної, педагогічної літератури) – для розроблення теоретичних основ формування комунікативної компетентності учнів; *емпіричних* (спостереження, бесіди, анкетування, аналіз змісту програм і підручників, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду) – для обґрунтування нових педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників засобами предметів гуманітарного циклу; *експериментальних* (експерименти: констатувальний і формувальний) – дали змогу дослідити рівні сформованості комунікативної компетентності старшокласників; перевірити і підтвердити ефективність обґрунтованих педагогічних технологій; *статистичних* (методи математичної статистики) – для опрацювання експериментальних даних перевірки ефективності нових педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу; встановлення достовірності висновків дослідження.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося протягом 2003–2009 рр. та охоплювало три етапи.

Перший етап (2003–2004 рр.) – аналітико-констатувальний – вивчення стану розробленості проблеми, обґрунтування теми дослідження, формулювання гіпотези й завдань дослідження, створення експериментальної бази шкіл, проведення констатувального експерименту.

Другий етап (2004–2006 рр.) – теоретико-моделювальний – розроблення теоретичних основ досліджуваної проблеми, обґрунтування педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу, розроблення методичних рекомендацій для учнів і вчителів.

Третій етап (2006–2009 рр.) – експериментально-узагальнювальний – проведення формувального експерименту, який передбачав перевірку положень висунутої гіпотези, систематизацію й узагальнення експериментальних даних, формулювання висновків за результатами дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась у середніх загальноосвітніх школах № 22, 23, 15, 5, школі-ліцеї № 9 і гімназії № 21 міста Луцька, у середніх загальноосвітніх школах № 1 та № 5 міста Володимира-Волинського, № 1 і № 2 міста Ковеля, № 1 міста Рожище, сіл Дачне й Олика – Ківерцівського, Забороль, Маяки, Піддубці, Підгайці, Ратнів,

Чаруків – Луцького районів Волинської області та в гімназії № 1, середніх загальноосвітніх школах № 8 і № 12 міста Рівне, гімназіях селищ Млинів та Соснівка, середній загальноосвітній школі села Оженін Острозького району Рівненської області. Дослідженням було охоплено 685 учнів, 26 учителів.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів. У дисертації *уперше* розроблено нові педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників під час вивчення предметів гуманітарного циклу (діалогового спілкування та підготовки учнів до іншомовного спілкування); визначено критерії, показники і рівні сформованості комунікативної компетентності.

Уточнено такі поняття, як: комунікація, комунікабельність, комунікативність, компетенція; розкрито суть, структуру і функції комунікативної компетентності.

Подальшого розвитку набули дидактичні принципи формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів: творчої діяльності й самостійності, гуманізації та демократизації взаємин учителів і старшокласників, індивідуалізації та диференціації навчальної діяльності, врахування комунікативних інтересів і потреб старшокласників.

Запропоновано шляхи вдосконалення системи шкільної гуманітарної освіти у формуванні комунікативної компетентності учнів: розвиток у школярів свідомого ставлення до необхідності вдосконалення навичок комунікації, стимулювання спрямованості навчання школярів комунікативній діяльності, вдосконалення досвіду спілкування.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні й впровадженні в навчально-виховний процес середніх загальноосвітніх шкіл нових педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників засобами вивчення предметів гуманітарного циклу; методичних рекомендацій для учнів і вчителів щодо їх реалізації у шкільному навчанні.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані укладачами програм, авторами підручників і навчальних посібників для учнів, а також методичних посібників для учителів іноземної мови і курсу “Людина і суспільство”. Вони будуть корисні в практичній діяльності вчителів іноземної мови і курсу “Людина і суспільство”, методистів післядипломної педагогічної освіти і викладачів педагогічних вузів; на курсах підвищення кваліфікації учителів іноземної мови і курсу “Людина і суспільство”.

Впровадження результатів дослідження у загальноосвітніх навчальних закладах і на курсах підвищення кваліфікації учителів підтверджено управлінням освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації (довідка № 3238/01-11 від 10.11.2008 року), Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-491/27 від 10.11.2008 року) та управлінням освіти і науки Рівненської облдержадміністрації (довідка № 2962-02/0-09/09 від 02.11.2009 року).

Апробацію результатів дисертації здійснено у виступах на засіданнях науково-методичного центру світоглядної освіти, кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки, а також на науково-педагогічних конференціях різного рівня: всеукраїнських науково-практичних

конференціях – “Педагогічна теорія та педагогічний досвід: перспективи та розвиток” (м. Луцьк, 1999 р.), “Проблеми філософсько-світоглядних основ концепції розвитку освіти та навчання” (м. Луцьк, 2000 р.); Першій міжнародній соціально-педагогічній конференції студентів і молодих науковців (м. Луцьк, 2006 р.); Другій міжнародній соціально-педагогічній конференції студентів і молодих науковців (м. Луцьк, 2007 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів і студентів “Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє” (м. Луцьк, 2009 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження викладено в десяти публікаціях. Серед них – три статті в наукових фахових виданнях, затверджених ВАКом України, дві статті в наукових виданнях, п’ять статей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (291 найменування) на 33 сторінках, трьох додатків на 46 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 262 сторінки, із них 182 сторінки основного тексту. Робота містить вісім таблиць і шість рисунків на 16 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, доцільність її опрацювання; окреслено мету і завдання дослідження; визначено об’єкт і предмет дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію результатів дисертації та публікації.

У **першому розділі** – “**Формування комунікативної компетентності особистості як педагогічна проблема**” – проаналізовано стан досліджуваної проблеми в філософській, педагогічній і психологічній літературі (вітчизняній і зарубіжній) і в навчально-методичному забезпеченні предметів гуманітарного циклу; конкретизовано поняття “комунікативність,” “комунікабельність”, “комунікація,” “компетенція” і “компетентність”; розкрито суть і структуру поняття “комунікативна компетентність”; виявлено психолого-педагогічні особливості формування комунікативної компетентності учнів старших класів.

На основі аналізу наукових досліджень (Р. А. Арцишевський, О. С. Березюк, В. М. Бехтерев, О. Я. Гойхман, Л. О. Гранюк, А. О. Деркач, В. А. Кан-Калік, В. Б. Кашкін, Н. В. Кузьміна, Б. Ф. Ломов, Г. Г. Почепцов, В. А. Семиченко, Ю. О. Сорокін, Є. Ф. Тарасов, І. І. Тимченко, Ю. Л. Ханін, І. М. Юсупов) “комунікативність” характеризуємо як явище багатопланове, що поєднує потребу в спілкуванні, соціальну спорідненість, альтруїстичні тенденції. “Комунікабельність” визначаємо як психічну готовність людини до комунікативної діяльності. “Комунікацією” називаємо обмін інформацією між індивідами за допомогою системи символів і мовних знаків.

З огляду на різні тлумачення суті понять “компетенція” і “компетентність” (Н. М. Бібік, Ю. М. Ємельянов, І. Г. Єрмаков, О. Л. Кононко, Н. В. Кузьміна,

О. А. Кучер, Н. М. Лавриченко, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, Дж. Равен, О. Я. Савченко, Л. Д. Столяренко, А. В. Хуторський), вважаємо, що “компетенція” є похідною, вужчою від “компетентності”. Поняття “компетенція” розуміють як результат засвоєння особою сукупності знань, умінь, способів діяльності тощо. Воно актуалізує прагматичну спрямованість освітнього процесу, тоді як “компетентність” доповнюється особистими властивостями індивіда (мотиваційними, вольовими, етичними, ціннісними орієнтаціями, звичками тощо), трактується як комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати психологічного розвитку, знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль. При цьому діалектика їх взаємодії полягає у тому, що компетентність є актуальним проявом компетенції.

Стосовно розгляду суті, структурної будови і функцій комунікативної компетентності особистості можна стверджувати, що в працях Л. А. Петровської комунікативна компетентність трактується як складне утворення, яке містить знання соціально-психологічних факторів і вміння використовувати їх у конкретній діяльності, розуміння мотивів, стратегій поведінки, фрустрацій як власних, так і партнерів по спілкуванню, вміння розбиратися у групових соціально-психологічних проблемах, осмислення можливих перешкод на шляху до взаємного порозуміння, оволодіння технологією і психотехнікою спілкування. До складу комунікативної компетентності входить певна сукупність знань і вмінь, що забезпечують ефективний перебіг комунікативного процесу.

Ю. М. Ємельянов під “комунікативною компетентністю” розуміє здатність особистості орієнтуватись у ситуаціях спілкування, яка основана на знаннях, чуттєвому досвіді й вільному володінні засобами спілкування. Комунікативну компетентність вважає певною ідейно-моральною категорією, що регулює всю систему ставлень людини до природного і соціального світу, а також до самої себе як синтезу цих двох світів.

М. М. Заброцький і С. Д. Максименко комунікативну компетентність інтерпретують як певну інтегральну характеристику спілкування, у якій опосередковано виражаються морально-світоглядні установки особистості.

А. Б. Добрович розглядає комунікативну компетентність як постійну готовність до контакту. Вчений пояснює це з позицій свідомості, мислення. Людина мислить і це означає, що вона живе в режимі діалогу, враховуючи при цьому постійно мінливу ситуацію відповідно до інтуїтивних очікувань свого партнера.

В. А. Кан-Калік визначав комунікативну компетентність як складову частину людського буття і діяльності. Він підкреслював, що проблема полягає у тому, що не всі люди уявляють, яким чином можуть бути реалізовані ті чи інші комунікативні акти. Аби їх здійснювати, необхідно володіти певними навичками і вміннями. Відповідно, у процесі навчання має бути завчасно визначена цільова установка на формування комунікативної компетентності особистості, а значить мають бути визначені методи та засоби формування.

С. В. Петрушин розглядає комунікативну компетентність як складне утворення, що містить пізнавальний, емоційний і поведінковий компоненти.

Л. Д. Столяренко характеризує комунікативну компетентність як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Проаналізувавши різноманітні визначення, ми розглядаємо комунікативну компетентність як складову частину спілкування, систему внутрішніх ресурсів ефективної взаємодії людини з іншими людьми завдяки її адекватній орієнтації у власному психологічному потенціалі й потенціалі партнера, у комунікативній ситуації та задачі. Внутрішні ресурси – це ті компоненти, які можна виділити в комунікативній компетентності як інтегральному утворенні: цінності людини, що значно впливають на особливості її спілкування та є стереотипними орієнтаціями комунікативної практики; мотиви, що спонукають людину вступати в міжособистісні стосунки, спілкуватися; установки, за допомогою яких суспільство регулює відносини між людьми: вибірність сприйняття, емоційну реакцію, модель поведінки в ситуації спілкування; знання, уміння, навички зі спілкування, що співвідносяться з досвідом, вбудовуються у нього; особистісні риси індивіда, пізнавальні процеси та емоційна сфера. Вислів “ефективна взаємодія” означає досягнення цілей у спілкуванні, знаходження консенсусу, пізнання, побудову гармонійних відносин.

Визначено такі функції комунікативної компетентності: орієнтованість у різних ситуаціях спілкування, основана на знаннях і життєвому досвіді індивіда; здатність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе та інших за постійної видозміни психічних станів, міжособистісних стосунків і умов соціального середовища; готовність і вміння знаходити контакт з людьми; внутрішня регуляція комунікативних дій у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Виявлено психолого-педагогічні особливості формування комунікативної компетентності учнів старших класів. Зокрема, зроблено акцент на тому, що для старшокласників спілкування є особливо значимим. Воно характеризується вибірковістю неформальних взаємовідносин, які залежать від особистісних рис учня як партнера в спільній навчальній діяльності (ділового статусу) і його властивостей як партнера в спілкуванні (мовленнєвого статусу).

Психолого-педагогічні особливості формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу (англійської мови та курсу “Людина і суспільство”) визначають такими чинниками: необхідність розмежування елементів змісту предмета, засобів, способів формування і формулювання думки учня, який має стати внутрішнім мотивом і комунікативним наміром його мовленнєвої діяльності; мотиваційно-спонукальний рівень мовленнєвої діяльності має задовольняти пізнавальну потребу учня; орієнтовно-дослідницький рівень мовленнєвої діяльності передбачає кілька етапів аналітико-синтезованої обробки слухачем (читачем) мовленнєвого повідомлення.

Урахування зазначених психолого-педагогічних особливостей сприяє, по-перше, якісним змінам володіння мовленнєвою діяльністю (засобами рідної та іноземної мов), по-друге, легкості й довільності комбінаторних варіантів вираження думки і вільній інтерпретації сприйнятого мовленнєвого повідомлення

у різних умовах спілкування, по-третє, покращенню якісної та часової характеристик усіх видів мовленнєвої діяльності: говоріння, слухання, читання і письма.

У другому розділі – **“Нові педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів”** – розкрито суть і структуру педагогічних технологій, теоретичні основи нових педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників – діалогового спілкування і підготовки до іншомовного спілкування, охарактеризовано мовленнєву діяльність як об’єкт навчання, як засіб реалізації основних форм спілкування.

Аналіз педагогічних досліджень (В. І. Бондар, С. П. Бондар, С. У. Гончаренко, М. В. Кларін, Б. Т. Лихачов, В. М. Монахов, А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Я. Савченко, Г. С. Сазоненко, Г. К. Селевко, М. О. Чошанов) дає змогу розглядати педагогічну технологію як інтегративну модель навчально-виховного процесу із чітко визначеними цілями, спроектованими на досягнення мети, діагностикою поточних і кінцевих результатів, розподілом навчально-виховного процесу на окремі компоненти, як неухильне виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв’язку.

Для забезпечення ефективності формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу (курсу “Людина і суспільство” та англійської мови) розроблено нові педагогічні технології – діалогового спілкування і підготовки до іншомовного спілкування. Концептуальною основою цих технологій є переорієнтація учителів із просвітницької та навчально-дисциплінарної на особистісно діяльнісну модель взаємодії з учнями, на послідовне вилучення примусу в навчанні й введення внутрішніх активізаторів діяльності. Це передбачає активне залучання учня до пошукової навчально-пізнавальної діяльності, основаної на внутрішній мотивації; організацію спільної діяльності, партнерських стосунків учителів і учнів; забезпечення діалогового спілкування не тільки між учителями та учнями, а й між самими учнями в процесі здобування нових знань.

Під “технологією діалогового спілкування” розуміють систему взаємодії учителя і учня, спрямовану на розв’язування завдань формування комунікативної компетентності. Діалоговий тип відносин можна вважати універсальною, необхідною умовою ефективності взаємних контактів, формою розкриття потенційних можливостей учасників взаємодії. Саме в процесі діалогу індивід набуває повного і неповторного вираження. При цьому кожен із учасників діалогу є представником певної позиції, оцінювального особистісного ставлення один до одного.

У змістовому компоненті технології діалогового спілкування визначено ціль – створити такі умови навчання з гуманітарних предметів, котрі підвели б старшокласника до усвідомлення необхідності формування його комунікативної компетентності, оволодіння мистецтвом спілкування.

Процесуальний компонент технології містить організацію навчально-виховного процесу, методи, прийоми, форми і засоби навчальної діяльності із засвоєння знань, вироблення комунікативних умінь, одержання досвіду спілкування.

Технологія діалогового спілкування має різні види діалогу і відповідні їм комунікативні задачі та мовленнєві дії (див. таблицю 1).

Таблиця 1

**Види діалогу і відповідні їм комунікативні задачі
та мовленнєві дії**

Вид діалогу	Комунікативні задачі й відповідні їм мовленнєві дії
Етикетний діалог	Привітатися і відповісти на привітання; відрекомендуватися, представити іншого; попроситися; висловити побажання і відреагувати на них; почати, підтримати і закінчити розмову; ввічливо перепитати; висловити вдячність і відреагувати на неї; погодитися (не погодитися) з чим-небудь; виразити радість (засмучення).
Діалог-розпитування	а) Типу інтерв'ю: цілеспрямовано одержати інформацію, в односторонньому порядку ставлячи запитання: Хто? Що? Де? Куди? тощо; б) Обмін запитаннями і повідомленнями: одержувати і надавати інформацію, переходячи з позиції того, хто довідується, на позицію того, хто відповідає, і навпаки.
Спонукальний діалог	Звернутися з проханням, виразити готовність (відмову) його виконати; дати пораду і прийняти (не прийняти) її; висловити пропозицію, згоду (незгоду) з нею; запросити до дії (взаємодії) і погодитися (не погодитися) взяти в ній участь.
Діалог-обмін думками	Вислухати повідомлення (думку) співрозмовника і погодитися (не погодитися) з ним; висловити свою думку, обґрунтувати її, аби переконати співрозмовника; виявити сумнів, невпевненість, схвалення (несхвалення).

Основу педагогічної технології становлять різні моделі реальних ситуацій спілкування. Структурною одиницею спілкування як форми двосторонньої взаємодії учителя та учня є комунікативний акт. Функціональною одиницею спілкування є комунікативна задача, яку визначають внутрішні й зовнішні умови (рівень розвитку потреби в спілкуванні, минулий досвід взаємодії, ситуація взаємодії, особливості ближчої за часом дії партнера). При цьому пропонувані старшокласникові комунікативні завдання співвідносять із властивостями його особистості, що забезпечують виклик комунікативної мотивації: контексту діяльності, особистого досвіду, сфери бажань, інтересів, схильностей, емоційно-чуттєвої сфери, світогляду, статусу.

Виявлено специфічні особливості технології підготовки учнів до іншомовного спілкування, яка містить: карту міжкультурної взаємодії, за якою навчальна діяльність учнів складається з таких фаз: інформаційна (вступ у ракурс

культури іноземної мови), порівняльна (аналіз і осмислення власної та іншомовної культури), адаптаційна (проектування чужої культури на свою поведінку в комунікативних ситуаціях) та аплікаційна (“заглиблення у культуру”); процес акультурації, що складається з трьох етапів: закріплюються уже наявні позитивні відомості про країну, мову якої вивчають, запас знань про країну відчутно збільшується, усуваються упереджені, неадекватні знання про країну (“стереотипи свідомості”); сучасний англійський мовленнєвий етикет.

У третьому розділі – “Дослідження ефективності запропонованих педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників” – розкрито зміст та організацію експериментального навчання; визначено критерії, показники і рівні сформованості комунікативної компетентності; розкрито результати проведення експерименту; з’ясовано умови ефективного застосування запропонованих педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників.

Організація експериментального навчання була такою. Класи поділено на контрольні й експериментальні. В них вивчали однаковий матеріал, але в експериментальних класах його вивчали за обґрунтованими нами технологіями, а в контрольних – за традиційними.

Перевірку результативності застосування технологій проводили безпосередньо після вивчення тем за допомогою усних відповідей, оцінювання контрольних робіт учнів, співбесід і спостережень. Підсумкову оцінку ефективності впливу технологій діалогового спілкування та підготовки до іншомовного спілкування на рівень сформованості комунікативної компетентності старшокласників виявляли методом співбесіди і письмової роботи. До проведення їх ми вводили завдання з основних комунікативних знань умінь і навичок, якими повинні володіти старшокласники, відповідно до спеціально розроблених критеріїв та їх показників:

лінгвістична готовність, яка включає знання рідної та іноземної мов, інтерактивне їх використання, уміння і навички в усіх видах мовленнєвої діяльності (слухання, читання, говоріння, письмо), норми сучасної мовленнєвої культури. Показниками лінгвістичної готовності є мовленнєва активність (процеси формулювання і вираження думок), лексичний запас (словниковий склад мови), мовленнєва і стилістична грамотність (ступінь знання рідної та іноземної мов і вміння користуватися ними в мовленнєвій діяльності);

психологічна готовність, яка містить основи знань зі спілкування, його функцій (контактної, інформаційної, стимуляційної, координаційної, емотивної, розуміння, встановлення взаємин, виявлення впливу). Показниками психологічної готовності є пізнавальна активність (ініціативність і самостійність у свідомому ставленні до комунікативної діяльності), коло інтересів (зміст, обсяг, глибина, стійкість прояву потреби в спілкуванні), наявність внутрішньої мотивації до розвитку комунікативних здібностей (мотиви, стимули, які спонукають до комунікативної діяльності);

соціальна готовність, яка включає знання про соціальну взаємодію, унікальність носіїв різних культур, поглядів, звичаїв, уміння співпрацювати з різними партнерами, виконувати різні ролі й функції. Показниками соціальної готовності є адекватність сприйняття нової ситуації (самостійність, гнучкість, швидкість введення у процес спілкування), рівень мобільності до зовнішніх умов (кмітливості, самостійності і відповідальності у пристосуванні до комунікативних дій у різних ситуаціях спілкування), вступання у соціальні контакти (застосування комунікативних знань, умінь і навичок у процесі навчальної діяльності).

Виконання завдань оцінювали за бальною системою за допомогою критеріїв оцінювання відповідей учнів, які лягли в основу висновків щодо високого, середнього і низького рівнів сформованості їхньої комунікативної компетентності.

З метою вивчення стану ознайомлення учителів і учнів із поняттями “комунікативність”, “компетентність”, “комунікативна компетентність”, виявлення рівнів сформованості комунікативної компетентності старшокласників ми провели констатувальний експеримент. В експерименті брало участь 685 учнів і 26 учителів. Аналіз результатів проведених анкетувань виявив недостатній рівень їхньої обізнаності з проблеми формування комунікативної компетентності, її значенням у практиці шкільного навчання, зокрема під час вивчення предметів гуманітарного циклу.

Констатувальний експеримент виявив низький рівень сформованості комунікативної компетентності старшокласників (див. таблицю 2). За наведеними в табл. 2 даними, високий рівень лінгвістичної готовності виявлено в 12 % учасників експерименту, психологічної – у 16 %, соціальної – у 17 %, середній рівень, відповідно, у 42 %, 40 %, 41 %, низький – у 46 %, 44 %, 42 %.

Таблиця 2

Характеристика сформованості комунікативної компетентності старшокласників за результатами констатувального експерименту

Критерії та показники	Рівні, %		
	високий	середній	низький
Лінгвістична готовність (мовленнєва активність, аналітичні навички, лексичний запас, мовленнєва і стилістична грамотність, прагнення до самостійної продуктивної діяльності)	12	42	46
Психологічна готовність (пізнавальна активність, коло інтересів, наявність внутрішньої мотивації до розвитку комунікативних здібностей, вираженість прагнення до неперервного розвитку їх, рівень самоактуалізації, наявність психологічного комфорту)	16	40	44
Соціальна готовність (стійкість активності, адекватність сприйняття нової ситуації, рівень мобільності до зовнішніх умов, включення в соціальні контакти)	17	41	42

Аналіз одержаних даних дав змогу встановити причини недостатньої сформованості комунікативної компетентності школярів, які мають низький і середній рівні. Це відсутність науково обґрунтованих підходів до питань формування навичок комунікації, недостатність зв'язків між матеріалом з іноземної мови та інших предметів гуманітарного циклу, ігнорування індивідуальних особливостей розвитку учнів під час навчального спілкування; зосередження уваги на розвиткові мовленнєвих навичок та ігнорування культури спілкування; послаблення уваги до гуманізації взаємин між учителем і учнями; епізодичне використання діалогових форм діяльності.

Мета формувального експерименту полягала у виявленні рівня ефективності застосування запропонованих педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу. Під час його проведення було враховано кілька важливих характеристик учня як діяльної істоти. По-перше, старшокласник є носієм певного, набутого раніше, досвіду, сформованих особистісних комунікативних установок. Крім того, кожний учень має індивідуальні особливості (вольові властивості, темперамент тощо). Ефективність формування комунікативної компетентності значною мірою залежить від урахування його досвіду і здатності (емоційно-вольової, інтелектуальної) до спілкування. По-друге, формування комунікативної компетентності учня супроводжується його активною оцінювальною діяльністю, яка змушує його постійно перебувати в стані “внутрішнього” діалогу з оточуючими його людьми, із самим собою, природою, суспільством, з усім світом. По-третє, формування комунікативної компетентності передбачає активізацію інтелектуальної, мотиваційної, духовної, емоційної, діяльнісно практичної сфер особистості старшокласника. Жодна з них не повинна випадати з поля зору вчителя.

Аналіз діяльності старшокласників на уроках уможливив виокремити такі види їхніх позицій стосовно здобутих комунікативних знань, які за однакового змісту обумовлюють різний рівень сформованості комунікативної компетентності: активна, пасивна, суперечливо-невизначена, зовні пасивна, але внутрішньо діяльна. Найважливіше завдання учителя полягало в тому, щоб у процесі навчання сформував активну позицію усіх учнів, перевести їх із об'єкта педагогічного впливу в активного суб'єкта діяльності.

З цією метою в експериментальній групі застосовано такі методи і прийоми формування комунікативної компетентності учнів: використання пізнавальних завдань комунікативного спрямування, які спонукають учнів до висловлення особистого ставлення і вимагають від них необхідності й уміння робити самостійні обґрунтовані висновки власної позиції; розгляд альтернативних розв'язувань конкретної комунікативної проблеми з необхідністю самостійного вибору оптимального рішення; використання елементів дискусії та дискусійних методів, які спонукають учня до застосування комунікативних знань для обстоювання власних поглядів і переконань.

Серед них – різні види рольових ігор, інтерв'ю, обмін інформацією про актуальні події тощо. Вони дають змогу з'ясувати думки і судження багатьох

школярів. За умовами дискусійної гри, учасники спілкування реагують на прочитане, почуте і побачене такими способами: повідомленням додаткової інформації, запитанням, згодою, запереченням.

В експериментальній групі було використано програму розвитку комунікативних умінь учнів 11-х класів на уроках з курсу “Людина і суспільство” за такими блоками: сприймання та осмислення інформації (аналіз інформації, виокремлення головного, порівняння); засвоєння комунікативних навчальних досягнень (систематизація навчальних досягнень, узагальнення їх, визначення понять, оцінювання, конкретизація, аргументація); набуття комунікативних умінь (моделювання, розв’язування проблемних ситуацій і завдань). У цьому зв’язку важливого значення надавали проведенню проблемних та інтегрованих уроків.

У ході експериментального навчання апробовано різні варіанти комунікативних завдань і ситуативно-позиційних вправ, на основі яких здійснювали підготовку школярів до іншомовного спілкування. Результати формуального експерименту показали, що під час проведення оцінювання за поданою в таблиці 3 динамікою сформованості комунікативної компетентності учнів в експериментальній групі прояв лінгвістичної готовності, розвинутої на високому рівні, мають 50 % учасників експерименту, психологічної – 42,8 %, соціальної – 59,4 %, на середньому рівні, відповідно, – 36,5 %, 42,1 %, 24,9 %, на низькому – 13,5 %, 15,1 %, 15,6 %.

Проведене дослідження виявило, що в експериментальній групі внаслідок застосування запропонованих педагогічних технологій відбулися значні зміни в рівнях сформованості комунікативної компетентності старшокласників: спостерігалось зменшення кількості учнів з проявом лінгвістичної готовності, розвинутої на низькому рівні (з 46 % до 13,5 %), психологічної (з 44 % до 15,1 %), соціальної (з 42 % до 15,6 %), тоді як виявлена тенденція зростання кількості учнів з високим рівнем (відповідно, з 12 % до 50 %; з 16 % до 42,8 %; з 17 % до 59,4 %).

З’ясовано умови, враховування яких забезпечує ефективність застосування запропонованих педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників.

Таблиця 3

Динаміка сформованості комунікативної компетентності старшокласників за результатами формуального експерименту

Рівні	Лінгвістична готовність, %		Психологічна готовність, %		Соціальна готовність, %	
	Е	К	Е	К	Е	К
Високий	50	11,4	42,8	21,9	59,4	26,2
Середній	36,5	41,8	42,1	44,8	24,9	48,9
Низький	13,5	46,8	15,1	33,3	15,6	24,9

Примітка: Е – експериментальна група учнів; К – контрольна група учнів; % – відсоток учнів у групі.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено та експериментально розв'язано проблеми формування комунікативної компетентності старшокласників шляхом використання потенціалу гуманітарних предметів, що полягає в обґрунтуванні предметних педагогічних технологій, розробленні методичних рекомендацій упровадження їх у практику шкільного навчання, що конкретизується у такому:

1. Комунікативна компетентність є складовою частиною спілкування, системою внутрішніх ресурсів ефективної взаємодії людини з іншими людьми завдяки її адекватній орієнтації у власному психологічному потенціалі й потенціалі партнера, у комунікативній ситуації та задачі. У комунікативній компетентності як інтегральному утворенні можна виділити такі компоненти: цінності, орієнтації, мотиви, установки, відносини, знання, уміння, навички, досвід, особистісні риси індивіда, пізнавальні процеси та емоційну сферу.

2. Основою педагогічної технології формування комунікативної компетентності старшокласників – діалогового спілкування у навчально-виховному процесі є особистісно діяльнісний підхід, що визначає рівноправну співпрацю учителя та учнів як суб'єктів навчальної діяльності й спілкування, спрямовану на спільне розв'язування комунікативних задач; світогляд особистості як ефективний спосіб виклику комунікативної мотивації. Технологія діалогового спілкування містить різні види діалогу й відповідні їм комунікативні задачі та мовленнєві дії.

Специфічні особливості педагогічної технології підготовки учнів до іншомовного спілкування полягають у поетапному розвитку комунікативних умінь: попередній; мінімум міжособистісного іншомовного спілкування; компетентність у міжособистісному іншомовному спілкуванні; активність у міжособистісному іншомовному спілкуванні. Ці етапи функціонально наповнені відповідно до особистісного засвоювання знань, становлення умінь, розвитку стосунків і відповідають фазам готовності учнів до іншомовного спілкування: попередній етап – мотиваційно-ціннісній, етап мінімуму міжособистісного спілкування – змістовій, етап компетентності у спілкуванні – оцінювально-корегуючій, етап активності у спілкуванні – фазі реалізації засвоєних знань у діяльності.

3. Критеріями сформованості комунікативної компетентності визначено лінгвістичну готовність (показники: мовленнєва активність, лексичний запас, мовленнєва і стилістична грамотність), психологічна готовність (показники: пізнавальна активність, коло інтересів, наявність внутрішньої мотивації до розвитку комунікативних здібностей), соціальна готовність (показники: адекватність сприйняття нової ситуації, рівень мобільності до зовнішніх умов, вступ у соціальні контакти).

За даними критеріями та їх показниками визначають рівні (високий, середній, низький) сформованості комунікативної компетентності, яка передбачає реалізацію здатності творчо застосовувати здобуті знання у нестандартних

ситуаціях спілкування та з різними людьми; чітко висловлювати і аргументовано обстоювати свої думки; цивілізовано вести дискусії; самостійно володіти формами і засобами спілкування; одержувати, використовувати, творчо переосмислювати і наочно подавати інформацію; установлювати, підтримувати і розвивати взаємовідносини з партнерами, обмінюватись ідеями та інформацією, впливати на хід подій і стан речей, висловлювати коментарі.

4. Умови ефективного застосування педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників: орієнтація учителів на особистісну модель взаємодії з учнями, яка передбачає забезпечення діалогового спілкування у навчально-виховному процесі; педагогічна дія (непрямі засоби дії на учнів; прийоми виразного інтонування, логічного наголосу; релаксація; педагогічне навіювання; роз'яснювальна бесіда; поринання у дитинство; прийоми саморегуляції; самоаналіз пізнавальних можливостей школярів; емоційна активізація учнів; творче самовираження школярів; змістова насиченість навчального матеріалу, комунікативна організація уроку; активне позитивне ставлення учителя до учня; позитивна навчальна перспектива); створення комунікативних, особистісно значущих ситуацій для розв'язування вербально-комунікативних завдань; розмежування елементів смислового змісту формування і формулювання думки, який має стати внутрішнім мотивом мовленнєвої діяльності учня; розвиток у школярів свідомого ставлення до необхідності вдосконалення умінь і навичок комунікативної компетентності.

5. Шляхи використання потенціалу гуманітарних предметів у формуванні комунікативної компетентності старшокласників: розвиток у школярів свідомого ставлення до необхідності вдосконалення навичок комунікації (роз'яснювання ролі комунікації у сучасному суспільстві, формування позитивної та активної позиції у спілкуванні, надання допомоги учням в оволодінні досвідом взаємодії); стимулювання спрямованості навчання школярів комунікативній діяльності (організація бесід, диспутів, проведення додаткових занять, формування умінь працювати в колективі, імітація і розв'язування ситуацій міжособистісного спілкування); удосконалення досвіду спілкування (залучення учнів до активної комунікації, творчої навчальної діяльності, впровадження у практику навчання рольових ігор і вправ, надання індивідуальної допомоги учням щодо розвитку навичок спілкування, організація комунікативних тренінгів).

Упровадження результатів дисертаційного дослідження у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах дає підстави стверджувати, що було розв'язано всі поставлені завдання, реалізовано мету і підтверджено гіпотезу дослідження.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання визначення комунікативної компетентності як одного з визначальних компонентів якості шкільної освіти, інтеграції навчально-виховного потенціалу гуманітарних предметів у формування комунікативної компетентності учнів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Хом'як А. П. Специфічні особливості оцінювання знань у процесі вивчення іноземної мови / Алла Хом'як // Проблеми пед. технологій : [зб. наук. праць. – Вип. IV]. – Луцьк : [б. в.], 1999. – С. 50–54.
2. Хом'як А. П. Формування комунікативно орієнтованої особистості старшокласника / А. П. Хом'як // Проблеми пед. технологій : [зб. наук. праць. – Вип. II (27)]. – Луцьк : [б. в.], 2004. – С. 190–195.
3. Хом'як А. П. Особистісно діяльнісний підхід як важлива умова формування комунікативної компетентності учнів у процесі вивчення англійської мови / Алла Хом'як // Молодь і ринок. – 2008. – № 2 (37). – С. 129–133.
4. Хом'як А. П. Теоретичні основи проблеми розвитку іншомовної діяльності старшокласників / А. П. Хом'як // Філол. студії. – 2004. – № 4. – С. 238–245.
5. Хом'як А. П. Формування комунікативно орієнтованої особистості старшокласника засобами іноземної мови / Алла Хом'як // Психолого-пед. основи гуманізації навч.-виховного процесу в школі та ВНЗ : [зб. наук. праць. – Вип. VI]. – Рівне : [б. в.], 2006. – С. 325–329.
6. Хом'як А. П. Джерела мотивації у навчанні іноземної мови / А. П. Хом'як // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [“Педагогічна теорія та педагогічний досвід: перспективи та розвиток”]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – С. 143–147.
7. Хом'як А. П. Ігрові форми навчальної діяльності / А. П. Хом'як // Зб. наук.-виховних та наук.-методичних праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. “Проблеми філософсько-світоглядних основ концепції розвитку освіти та навчання”. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – С. 162–166.
8. Хом'як А. П. Комунікативна компетентність особистості : теоретичний аспект / А. П. Хом'як // Матеріали Першої міжнар. соціально-пед. конф. – Луцьк : [б. в.], 2006. – С. 162–168.
9. Хом'як А. П. Комунікативний аспект у професійній підготовці вчителя іноземної мови / А. П. Хом'як // Матеріали Другої міжнар. соціально-пед. конф. студентів та молодих науковців. – Луцьк, 2007. – С. 223–225.
10. Хом'як А. П. Особливості формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу / А. Хом'як // Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. [“Волинь очима молодих науковців : минуле, сучасне, майбутнє”]. – Луцьк : [б. в.], 2009. – С. 354–355.

АНОТАЦІЇ

Хом'як А. П. Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. – Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 2010.

У дисертації розглянуто проблему педагогічних технологій формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів

гуманітарного циклу. Розкрито суть і структурну будову поняття “комунікативна компетентність”; визначено психолого-педагогічні умови і шляхи використання потенціалу предметів гуманітарного циклу в формуванні комунікативної компетентності; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність нової педагогічної технології формування комунікативної компетентності старшокласників – діалогового спілкування у навчально-виховному процесі, в основу якої покладено особистісно діяльнісний підхід, що визначає рівноправну співпрацю учителя і учнів як суб’єктів навчальної діяльності та спілкування, спрямовану на спільне розв’язування комунікативних задач; спрямованість особистості, основою якої є світогляд як ефективний спосіб виклику комунікативної мотивації. Виявлено специфічні особливості педагогічної технології підготовки учнів до іншомовного спілкування.

Експериментальне дослідження довело ефективність запропонованих педагогічних технологій, їх доцільність використання у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: комунікативність, комунікація, комунікабельність, компетентність, компетентнісна освіта, комунікативна компетентність, комунікати вна здібність, педагогічна технологія.

Хомяк А. П. Педагогические технологии формирования коммуникативной компетентности старшеклассников в процессе изучения предметов гуманитарного цикла. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Институт педагогики НАПН Украины, Киев, 2010.

В диссертации исследуется проблема педагогических технологий формирования коммуникативной компетентности старшеклассников в процессе изучения предметов гуманитарного цикла. Раскрывается сущность и структура понятия “коммуникативная компетентность”. Теоретически обоснована и экспериментально подтверждена эффективность педагогической технологии формирования коммуникативной компетентности старшеклассников – диалогического общения в учебно-воспитательном процессе, в основу которой положен личностно деятельностный подход, воплощением которого является равноправное сотрудничество учителя и учащихся как субъектов учебной деятельности и общения, нацеленное на совместное решение коммуникативных задач; направленность личности, основой которой является мировоззрение как эффективный способ вызова коммуникативной мотивации.

Под технологией диалогического общения подразумевается система взаимодействия учителя и учащегося, направленная на решение задач формирования коммуникативной компетентности. Диалогический тип отношений можно считать универсальным условием эффективности взаимных контактов,

формой раскрытия потенциальных возможностей участников взаимодействия. Именно в процессе диалога индивид приобретает полное и неповторимое выражение. При этом каждый из участников диалога является представителем определенной позиции, оценочного личностного отношения друг к другу. Технология диалогического общения включает различные виды диалога и соответствующие им коммуникативные задачи и речевые действия.

Выявлены специфические особенности технологии подготовки учащихся к иноязычному общению, в основе которой коммуникативные умения и развитие которых включает четыре этапа: предварительный, минимум межличностного иноязычного общения, компетентность в межличностном иноязычном общении, активность в межличностном иноязычном общении.

Определены психолого-педагогические условия и пути использования потенциала предметов гуманитарного цикла в формировании коммуникативной компетентности: необходимость первичного формирования коммуникативно-познавательных потребностей школьников в выражении или приеме мысли; создание коммуникативных, лично значимых ситуаций для разрешения вербально-коммуникативных задач; размежевание элементов смыслового содержания формирования и формулирования мысли, являющегося внутренним мотивом речевой деятельности учащегося; развитие у школьников сознательного отношения к необходимости усовершенствования навыков коммуникации; стимулирование направленности процесса обучения коммуникативной деятельности школьников; усовершенствование опыта общения.

Сформулированы дидактические принципы формирования коммуникативной компетентности старшеклассников в процессе изучения предметов гуманитарного цикла: творческой деятельности и самостоятельности; гуманизации и демократизации взаимоотношений учителей и старшеклассников; индивидуализации и дифференциации учебной деятельности; учитывания коммуникативных интересов и потребностей старшеклассников.

Экспериментальное исследование подтвердило эффективность предложенных педагогических технологий, целесообразность их использования в учебном процессе.

Ключевые слова: коммуникативность, коммуникация, коммуникабельность, компетентность, компетентностное образование, коммуникативная компетентность, коммуникативная способность, педагогическая технология.

A. Khomyak. Pedagogical Technologies Forming Communicative Competence of the Senior Pupils in the Process of the Humanities Studies. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Pedagogy. Speciality 13.00.09 – Theory of Studies. – The Institute of Pedagogy of NAPS of Ukraine, Kyiv, 2010.

This dissertation presents the study of the pedagogical technologies forming communicative competence of the senior pupils in the process of the Humanities

studies. The main idea of the concept “communicative competence” and its structural construction are revealed. The psychological and pedagogical conditions as well as the ways for the usage of the Humanities’ potential in the process of the communicative competence formation are determined. The effectiveness of pedagogical technology forming communicative competence of the senior pupils – dialogic communication in the process of teaching and upbringing – is theoretically proved and experimentally verified. The personal activity approach is basic for it. It determines the equal cooperation of teachers and pupils as the participants of educational activity and communication, aimed at joint solving of the communicative problems. The personality’s trend is also very important, with world outlook as the effective means of communicative motivation challenge being its basis.

Experimental studies proved the effectiveness of the suggested pedagogical technologies, the feasibility of using them in the learning process.

Key words: komunikatyvnist, communication, sociability, competence, competence education, communicative competence, communicative aptitude, pedagogical technology.